

ou de St. Démétrios; au village Phanàri «le pas du dragon» ou les traces des pieds de St. Seraphim, qui est considéré comme protegeant le peuple de la peste. Enfin, l'auteur mentionne et une coutume de divination du «Klidon» qui dans cette région est célébrée le 1er mai au lieu du 23 juin, veille de St. Jean, comme se fait dans d'autres lieux de la Grèce. Une jeune fille habillée en mariée et tenant la cruche dans laquelle on a mis les différents objets qui serviront au jeu de la divination, va à la fontaine accompagnée par un groupe de jeunes filles qui chantent et dansent tout au long du trajet. Là elle remplit la cruche d'eau et on retourne à la maison où dans l'après midi du 1er mai on extrait de la cruche les objets déposés et on procède à la divination pour savoir avec qui se mariera chaque fille. Cet acte même cérémonial est noté depuis le 12e siècle (voir p. 245).

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ (ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)

(9 ΑΥΓ. - 9 ΣΕΠΤ. 1965)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 9ης Αὐγ. μέχρι τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1965 μετέβην πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 51564/1965 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἰς τὰ χωρία: *Αἰανή*¹ (πρῶην Κάλλιανη, κάτ. 1312 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1951), *Κρόκος* (πρῶην Γκόβλιτσα, κάτ. 1847), *Κάτω Κώμη* (πρῶην Κάτω Βάνιτσα, κάτ. 438), *Καυσάρεια*² (κάτ. 858), *Μηλέα*³

¹ Περί τοῦ χωρίου βλ. *Ἀντων. Μηλιαράκη*, Ὀδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸν Ἑmile Isabert, ἐν Ἀθήναις 1878, σ. 115 καὶ *Ἰω. Κ. Βασιλαβέλλη*, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 21.

² Βλ. *Ἀντων. Κεραμοπούλλου*, Ἀρχαῖον μεταλλεῖον ἐν Βλάστῃ τῆς Δυτ. Μακεδονίας, Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 6 (1931), σ. 84 καὶ *Ἀντων. Μηλιαράκη*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 116.

³ Ἀπὸ τὴν περιοχὴν ταύτην δὲν ὑπάρχει ἐτέρα συλλογὴ εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2461 ἐξ 151 σελίδων χειρογράφου ἐκ συλλογῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γεωργ. Γιαννάκη.

(πρώην Μηλωτίνη, κάτ. 223) καὶ τὸ χωρίον *Κτένιον*¹ (κάτ. 243), κείμενα νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως Κοζάνης.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα περιοχή, περικλειομένη ἀπὸ Ἀ. ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἀπὸ Δ. τοῦ ὄρους Μπούρινον, ἀπὸ Β. ὑπὸ τοῦ Γράμμου καὶ ἀπὸ Ν. ὑπὸ τῶν Χασίων ὄρεων καὶ τῶν Καβουνίων, καταφύτων ἐξ ἐλάτων, δρυῶν, πρίνων καὶ ἄλλων δένδρων, εἶναι ὄρεινή, μὲ ὄροπέδια καὶ μικρὰς κοιλάδας εἰς τινα σημεῖα. Εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸ ἔδαφος εἶναι ἄγονον καὶ ἄνυδρον, προσφερόμενον μόνον πρὸς συντήρησιν κτηνοτροφίας.

Ἡ συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη, ἥ τε καταγραφεῖσα καὶ ἡ ἠχογραφηθεῖσα, κατετέθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 526 σχήματος 8ου μεγ., ὑπ' αὐτῆς ἀριθμ. 2959 καὶ ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἢ μουσικῇ 98 δημοδῶν ἑσμάτων, εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας.

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται: 120 παραδόσεις, 7 παραμύθια καὶ εὐτράπελοι διηγήσεις, 9 παροιμίαι, πηροφθοραὶ περὶ τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τοῦ ποιμενικοῦ, γεωργικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, τῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεως τῶν κατοίκων, τοῦ γάμου, τῆς τελευτῆς, τῶν τρώων, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς λαϊκῆς τέχνης, περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ, διὰ τῆς βασιλευσάντων ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαιμονίας συντηρίας, τῆς μαντικῆς, τὴν ἰατρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λαογραφίαν.

Ἐπὶ τῆς ὕλης ταύτης προβαίνομεν εἰς τινὰς παρατηρήσεις. Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων πολλαὶ ἐντοπιζονται εἰς ἀρχαίους ἐνταῦθα τόπους, εἰς σφζόμενα ἐρεῖπια (χειρ., σ. 295) καὶ ἄλλα μνημεῖα (χειρ., σ. 289, *χωρίον Κτένιον*). Οὕτως εἰς τὸ χωρίον Καيسάρεια ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐκεῖ ἀρχαίων μνημείων παραδίδεται ὅτι εὐρίσκοντο πλαιότερον τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Καίσαρος (χειρ., σ. 142-143). «Στὴν Καيسαρία ἦταν ὁ βασιλεὺς Καίσαρας καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἄλλαξαν τὸ ὄνομα. Ἦταν ἐκεῖ καὶ φρούριο. Εἶχαν δυὸ ὑπονόμους καὶ ἡ μὲν γαλαρία κατέβαινε σιτὸν Ἀλιάκμονα καὶ ἔπαιρνε νερὸ καὶ ἡ ἄλλη ἔβγαινε στὰ «Ἐφτὰ Πλατάνια» [βλ. εἰκ. 1], ὥστε, ἂν ἀνακαλύψουν τὴν μὲν, νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅταν ἀνακάλυπταν οἱ ἐχθροί, οἱ κλέφτες, τὴν μὲν γαλαρία, κατέβαινε ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἄλλη γαλαρία καὶ τραβοῦσε νερὸ γιὰ νὰ ἔχουν νὰ πίνουν».

¹ Περὶ τῆς κατὰ τὸ 1649 καταστροφῆς τοῦ χωρίου ὑπὸ Ἀλβανῶν καὶ τῆς μετοικήσεως τῶν κατοίκων βλ. Παναγ. Ν. Διούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 45. Περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑλληνικότητος τοῦ χωρίου ὡς καὶ τῶν ἐτέρων χωρίων τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. Ἀντων. Μηλιαράκη, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 116 καὶ Μιχ. Ἀθ. Καλλινδέρη, Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1958, σ. 4.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων παραθέτομεν τὴν κατωτέρω ἐκ τοῦ χωρίου Αἰανὴ (χειρ., σ. 40-41): «Ὅταν ἔκαναν τὴν ἐπίθρεσι οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς Πόλης, ἐκείνη τὴν ὥρα ἕνας καλόγηρος τηγάνιζε ψάρια. Τότε ὁ καλόγηρος εἶπε, ὅτι, ὅταν τὰ ψάρια θὰ ζωντανέψουν καὶ θὰ βροῦν μέσα ἀπὸ τὸ τηγάνι, τότε θὰ μποῦν στὴν Ἀγία Σοφιά οἱ Τοῦρκοι. Ἐκεῖ ποὺ ἔψελναν, στὴ μέση τῆς λειτουργίας καὶ ὅταν ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀγία Σοφιά οἱ Τοῦρκοι, ἔκλεισαν οἱ πόρτες καὶ ἐσταμάτησε ἡ λειτουργία στὴ μέση καὶ εἶναι ὅλοι μαρμαρωμένοι. Θὰ ἀνοίξη ἡ Ἐκκλησία καὶ θὰ συνεχισθῇ ἡ λειτουργία, ὅταν θὰ πάη ὁ Ἕλληνας Βασιλιάς ἐξαδάκτυλος καὶ θὰ τὸν λένε Κωνσταντῖνον». Πρόκειται περὶ παραδόσεως γνωστῆς καὶ ἐξ ἄλλων τόπων¹.

Σχετικὴ πρὸς τὸ ξύλον ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκεύασαν οἱ Ἑβραῖοι τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρησεν ὁ Κύριος, εἶναι ἡ διήγησις (χειρ., σ. 116-117): «Ὅταν κίριζαν τὴν Ἀγία Σοφιά δὲν μπορούσαν νὰ βροῦν ξύλα νὰ τὴν σκεπάσουν. Λέει ὁ Βασιλιάς Κωνσταντῖνος «γὰ φέрте αὐτὸ τὸ ξύλο νὰ τὸ βάλτε ἐπάνου». Τὸ βάζουν, δὲν ἔφτανε. Ὅταν τό βάζαν κάτω, γίαν μεγάλο. Τότε θύμωσε ὁ Βασιλιάς καὶ ἀντὶς νὰ πῇ «πάρτε τὸ τρισκατάρατο, εἶπε «πάρτε το τὸ τρισευλογημένο». Τὸ πέταξαν σὲ μιὰ ἄκρα καὶ πῆραν ἄλλα καὶ ἐσκεπάσαν. Κατόπιν μετ' ἐκεῖνο τὸ ξύλο τὸ πῆραν οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἔκαναν τὸν Σταυρὸν καὶ ἐσταμάσαν τὸν Χριστόν. Περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος παράδοσις (χειρ., σ. 54), γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων τόπων. «Τὸν Σταυρὸν οἱ Ἑβραῖοι τὸν παράχωσαν. Οἱ Χριστιανοὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸν βροῦν. Ἐκεῖ φύτρωσε ὁ βασιλεὺς, οἱ Ἑβραῖοι τὸν ἔκοβαν κάθε μέρα, μὰ αὐτὸς ξαναγίνετα. Ἡ Ἀγία Ἑλένη εἶδε στὸν ὕπνο της, ὅτι καί, ποὺ εἶναι ἕνα φυτὸ καὶ μυρίζει, εἶναι ὁ Σταυρός. Καὶ ἐκεῖ τὸν βρῆκε ἡ Ἀγία Ἑλένη».

Τρεῖς παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον³ (χειρ., σ. 40, 202

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτον, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 658, ἀρ. 33. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἀγία Σοφία ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παρθενών, τόμ. Γ' (1873), σ. 2-4 καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογραφία 19 (1960 - 61), σ. 10-11, 39-43.

² Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 23-26, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 385-419 ἐνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἐτι βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην εἰς Μακεδονικά, τόμ. Β' (1941-1952), σελ. 692-696. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὴ Ρουμανικὴ λαογραφία, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, τόμ. 32 (1966), σ. 11-21 καὶ Κ. Μαρίνην εἰς τὸ περιοδ. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 49 - 50.

καὶ 203). Αὐταὶ ἀκολουθοῦν εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν ιδεῶν τὴν διήγησιν τοῦ Ψευδο-Καλλισθένους,¹ καθ' ἣν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε νόθον τέκνον τοῦ Φιλίππου.

«*Ἐπὶ Τουρκίας [=τουρκοκρατίας] μού ἔλεγον, διὸ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἦταν παιδί τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ ἦταν μπάσταρδος. Ὅταν ἔφυγε ὁ Φίλιππος καὶ πῆγαινε κάποτε τὸν πόλεμο, ὁ μπαμπᾶς [δηλ. ὁ Φίλιππος] εἶπε τῆς μάνας του «θέλω νὰ σὲ βρῶ μὲ παιδί». Τότε ἓνας Μάγος παρουσιάσθηκε σὰν Ἀγγελος σὸ κρεββάτι τῆς γυναικας καὶ ἐκεῖ ἔγινε τὸ παιδί. Ἐγεννήθηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ μάγος αὐτὸς ἦταν σὰν δάσκαλος σὸ παιδί αὐτό. Γιὰ νὰ τὸν μάθῃ ὁ δάσκαλος τὴν μαγικήν, τὸν ἀνέβασε σ' ἓνα πύργο. Ἐκεῖ τὸν καθωδηγοῦσε καὶ τοῦ λέει ὁ μάγος: «Τὸ τέλος μου θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ παιδί μου». Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ τὸν διαφρέσῃ, τοῦ λέει: «Τώρα θὰ σὲ σκοτώσω ἀμέσως ἐγώ». Τὸν ἔσπρωξε νὰ πέσῃ καὶ πρὶν πέσῃ, ὁ μάγος τοῦ λέει: «Ἐσὺ εἶσαι τὸ παιδί μου». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ διήγησις αὕτη διεδόθη εἰς τὸν λαὸν ἐκ τοῦ μυθιστορήματος καὶ ἐπομένως ὅτι εἶναι νεωτέρα.*

Αἱ Νεράϊδες πιστεύεται ὅπως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅτι παρουσιάζονται ὑπὸ μορφήν ὠραιότατων ὑψηλῶν καὶ εὐπρόμων νεανίδων² (χειρ., σ. 351-352) κατὰ τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὴν μεσημβριανὴν παρὰ τὸν βράχον ἀποτόμων πυκτῶν συστάδων δένδρων καὶ πηγῶν, φρεατῶν, ποταμῶν ἢ καὶ σπηλαίων, ἐνθα ἀσχολοῦνται εἰς τὴν πλύσιν, εἴτα δὲ χοροχοροῦν.³ Εἰς τὸ χωρίον Μηλιά (χειρ. σ. 351-352) ὅπου «εἶναι ἓνα βαθὺ ποτάμι, ὑπάρχει ἐνθα τεράστιος βράχος, πὺν φαίνεται ἀκόμη σήμερα [βλ. χειρ. σ. 513, εἰκ. 30]. Ἐκεῖ ὅποιας θὰ πάῃ βράδυ, ἀκούει τις κοκκινωμαλλοῦσες, πὺν βγαίνουν, τραγουδοῦν καὶ πλένουν τὰ ροῦχα τους. Αὐτὲς κρατᾶνε τὸ βράχο, πὺν στέκεται ἀπὸ μὴν ἄκρῃ». Αὐταὶ δύνανται πολλάκις νὰ εἰσχωροῦν καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν κατὰ τὴν νύκτα μέχρι τοῦ μεσονυκτίου παρεμποδίζουσαι τὰς ἐργασίας, ἐξαφανίζονται δὲ μὲ τὸ λάλημα τοῦ πετεινοῦ. «Μέσα στὰ σπίτια τοῦ παπᾶ ἔβγαινε ἡ σαϊάδα... ἔπινε νερὸ ἀπὸ τ' ἀγγεῖα» (χειρ., σ. 91). *Σαγιάδες λέγονται οἱ Νεράϊδες. Ἦταν ἡ πόρτα σφαιλισμένη καὶ ἐμπῆκε τὸ στοιχειὸ καὶ ἕκαστος

¹ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ Λαογραφικά, Λαογρ. 18 (1959), σ. 233-234. Τοῦ ἴδιου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 49.

² Πρβλ. Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν Ἀρχαίων. Ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 8 καὶ Ἰω. Μιχαήλ, Μακεδονικά, ἤτοι νεώτερα ἑλληνικά ἦθη ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὑπὸ —. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1879, σ. 28.

³ Πρβλ. Γ. Χ. Παπαχαλαμπίου, Ἑθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τόμ. Γ' (1939), σ. 16. Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεκτα Λαογραφικά Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

στο τζάκι. Μόλις ῥάλλησαν τ' ἀρνίθια ἄφαντο. Εὕρισκες τὰ παπούτσια ἀνακατωμένα καὶ ἔπαιρνε τὰ κορδόνια. Οἱ Νεράϊδες κοκκινομαλλοῦσες. Στὸ «Καλόγηρο», πὺν εἶναι βακούφικο πηγάδι, ἕνας σιτὴ γειτονιά βρῆκε τὸ κορίτσι καὶ τὸ πῆρε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ τζάκι. Ἦταν μικρὸ καὶ τὸ γύμναζαν οἱ ἄλλες κοκκινομαλλοῦσες. ῥΕλάλησαν τ' ἀρνίθια καὶ δὲν ἔφηνγε. Μόλις ῥάλλησαν τρίτη φορά, τότε ἔφηνγε ἀπὸ τὸ μπου- χάρι» (χειρ., σ. 35-36). Αἱ Νεράϊδες ὡς δαιμονικὰ ὄντα τῆς περιοχῆς παρουσιάζονται μὲ ὅμοια χαρακτηριστικὰ ὡς καὶ εἰς ἄλλους ἐλληνικοὺς τόπους.

Τὰ στοιχεῖα παρουσιάζονται εἰς πλείστους τόπους, μάλιστα δὲ εἰς ἀπομεμονωμένους, ἥτοι εἰς σπήλαια, παλαιὰς οἰκίας, λάκκους, ὑπὸ διαφόρους μορφὰς (χειρ., σ. 105, 108-109, 111, 191) καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν ζώων, ὡς π.χ. προβάτου (χ/φρον, σ. 216), ὄνου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνθρώπου.

Τὰ στοιχεῖα δύνανται νὰ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἄνθρωπον προσπαθοῦν δὲ νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν του (χειρ. σ. 25-26, 81, 85, 110-111). Πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν δαιμονίων, ἄντων τούτων γίνεται χρῆσις τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (χειρ., σ. 82) ἢ ληψίται ἡ βοήθεια μάγων. «Λοιπὸν ἐπαίρναμε μιὰ κοιλούρα, τὴν πῆναμε σιτὴ σιτῆ, τὴν πηγαίναμε σὲ κάτι ἀνθρώπους ποὺ ἔγραφαν ἐπάνω. Τὰ γράμματα δὲν μποροῦσε νὰ διαβάσῃ κανεὶς. Στὸν Κρόκο ἐπῆρχε ἕνας παπᾶς, ποὺ τὰ γράφε αὐτὰ, ἀλλὰ τώρα πέθανε» (χειρ., σ. 82). Εἰς τὴν Ροδιανὴν ἐπάνω εἰς τὴν κοιλούραν αὐτὴν ἤλειψαν μέλι καὶ τὴν ἔρριπτον εἰς σταυροδρόμι¹ (χειρ., σ. 25-26).

Τὸ στοιχεῖο δύνανται νὰ διαμένῃ ἐπίσης καὶ εἰς δένδρα, τὰ ὅποια οὕτω θεωροῦνται ὡς στοιχειωμένα², ἀποφεύγεται δὲ ἡ κοπή των, διότι ὁ ἀποτολμῶν τοῦτο πιστεύεται ὅτι θὰ τιμωρηθῇ (χειρ. σ. 74-75) ὑπὸ τῆς ἐνοικουσίης εἰς αὐτὸ ψυχῆς (χειρ., σ. 147). Μεταξὺ Κάτω Κώμης καὶ Αἰανῆς ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Ἐφτά Πλατάνια» (βλ. εἰκ. 1), ἡ ὁποία ἔχει λάβει τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐκεῖ πλατάνου ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ρίζαν ἐκφύονται ἑπτὰ κλώνοι, θεωρούμενοι ὡς ἀνεξάρτητα δένδρα.

Κάποτε «ἕνας ἀπὸ τὴν Αἰανὴ ἔκοψε ἕνα πλατάνι ἀπὸ τὰ ἑφτά [σήμερον

¹ Ἐκ Δυτ. Μακεδονίας βλ. Δημ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἄν. Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τόμ. Α' (1871), σ. 130. Ἔτι Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Γλωσσικαὶ καὶ λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ, τόμος εἰς μνήμην Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 158-159, ἐνθα σχετικὴ ἐκ Σεργῶν παραδόσεις, βλ. καὶ ἐν σ. 164. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 917. Πρβλ. καὶ ΚΕΕΛ (=Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας) ἀρ. χειρ. 2076, σ. 168-169 (συλλ. Λουκᾶ Ἱ. Καλησπέρη, Κάμπος Χίου, 1952).

υπάρχουν τὰ ἔξ καὶ εἶναι ἐμφανὲς τὸ κόψιμον τοῦ ἐβδόμου] καὶ τὸ ᾠόρωσε στὸν ἀραμπά. Κατόπιν, ἀφοῦ ᾠῆγε πρὸ πέρα, ᾠόρησαν τὰ βόδια»¹ (χειρ., σ. 143). Τὰ δένδρα γενικώτερον θεωροῦνται ὡς ἱερὰ «τὰ δένδρα δὲν τὰ κόβουμε, εἶναι ἱερὰ, τὰ ἀφίνουμε νὰ ζοῦνε χρόνια... Ὅταν τὰ δέντρα γεράσουν καὶ πέσουν κάτω, πάλι δὲν τὰ βάζουμε στὴ φωτιά γιατί πρέπει νὰ μένουν...» (χειρ., σ. 157 - 158). Πολλάκις τι-

Εἰκ. 1. «Τὰ ἑπτὰ Πανάγια».

μαροῦνται² οἱ κάτοικοι, οἱ ὅποιοι μεταφέρουν τεμάχια ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτὰ εἰς τὴν οἰκίαν³ των διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ὡς καυσόξυλα ἢ τὰ φύλλα των ὡς τροφήν τῶν ζώων των (χειρ., σ. 147).

¹ Πρβλ. ἐκ Κύπρου Δουῖζον Φιλίππου, Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ αἱ κυπριακαὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. Η' (1944) σ. 2, ἐνθα «εἰς τὰ Πολεμίδια πλησίον τοῦ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας τοῦ Καρμοῦ ὑπάρχει ἱερὰ σχινιά, τῆς ὁποίας Τοῦρκος ξυλοκόπος δοκιμάσας νὰ κόψῃ τοὺς κλάδους, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας... ἀπέθανε». Διὸ καὶ εἰς πολλὰ μέρη οἱ ὑλοτόμοι ἐκχιζοῦντες στοιχειωμένα δένδρα ἐλάμβανον διάφορα προστατευτικὰ μαγικὰ μέτρα κατὰ τῆς βλαπτικῆς ἐπηρεείας τοῦ πιστευομένου ὡς ἐνοικοῦντος ἐν τῷ δένδρῳ στοιχειοῦ (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 129 - 130. Τοῦ αὐτοῦ, Παραδόσεις, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 917-918).

² Πρβλ. παρόντος χειρ. σ. 25 «Μιά φορὰ ἓνας Τοῦρκος ἔκοψε ἓνα δένδρον ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τότε τὸ δένδρον τὸν ἔκλεισε μέσα. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε ἓνα τενεκὲ λάδι. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος δὲν τὸν ἄφινε. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε μιὰ ἀγέλαδα καὶ ἓνα μοσχάρι καὶ μετὰ τὸν ἀπελευθέρωσε».

³ Πρβλ. παρὰ Θεοφράστ. III, X, 3 τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν διὰ τὸ δένδρον ὁστρεῦα «οὐκ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίαν εἰσφέρειν» δυσθανατῶν γάρ φασι καὶ δυστοκεῖν οἷς ἂν ᾗ».

Πιστεύεται ακόμη, ὅτι τὸ στοιχειὸ τοῦ δένδρου προφυλάσσει¹ ἐνίοτε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα καὶ τὰ φαντάσματα. Ἐκ τούτου οἱ διαβαίνοντες ἀπὸ βουνὰ κρατοῦν ἐπάνω των τεμάχιον τοῦ δένδρου τούτου (χειρ., σ. 150).

Ἱερὰ ἐπίσης καθίστανται δένδρα εἰς τὸν κορμὸν τῶν ὁποίων ἐγκλείει ὁ ἱερεὺς «ὑψωμα» (=πρόσφορον ἐκ τῆς λειτουργίας). Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Κάτω Κώμη ὑπάρχει μία «ὑψωμένη γκροτσιὰ» (ἀγριαχλαδιά, πολὺ ὑψηλὸν δένδρον). Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ἤτοι πρὸ τοῦ 1912, ἐτοποθετεῖτο εἰς τὴν «γκροτσιὰν» αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὑψωμα, ἡ ὁποία ἀπετέλει οὕτω τὸ σύνορον τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου, ὥστε, ὅταν βρέχη ἢ πίπτῃ χάλαζα, νὰ φεύγῃ τὸ κακὸν πρὸς τὰ πέρα. «Πέφτουν οἱ κλώνοι, σαπίζουν καὶ δὲν πηγαίνει κανεὶς νὰ τοὺς πάρῃ. Δὲν τὴν ἔχουν κλαρίσει ποτέ. Ἐνα κλωνάρι κάποτε ἔπεσε ἀπὸ κεραυνὸ δ' ἐνὸς νοικοκύρη τὸ κεφάλι. Ἡ γυναῖκα του, ποὺ εἶχε γεννήσει *κείνες τὶς *μέρες καὶ εἶχε κάμει ἓνα ἀγοράκι καὶ ἀφοῦ πῆρε αὐτὸς τὸ κλωνάρι στὸ σπῖτι του καὶ ὅταν βάπτισε τὸ παιδί του, στὰ βαπτίσια ἔκοψε ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλωνάρι καὶ ἄναψε φωτιά καὶ ἔκαμε τὰ φαγητά. Τὸ παιδί ἀπὸ λίγες μέρες ἀρρώστησε καὶ ἔτρεξε ὁ πατέρας του στοὺς γιατροὺς καὶ δὲν μπόρεσε νὰ βοηθῇ ποὺθεν ἀρρώστια. Τὸ «ὑψωμα» αὐτὸ τὸ ἔχουν κάμει μὲ μιά ἀρίδα καὶ τὰ *βάλαν *μέσα» (χειρ., σ. 119-120). Προκύπτει περὶ ἀρχαίας δοξασίας, ἡ ὁποία ἀπασιγᾶται καὶ εἰς ἄλλους τόπους.

Ἐκ τῶν παραδόσεων περὶ ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν ἀναφέρομεν τὴν περὶ τῆς Μονῆς τῆς Ζάβορδας ἢ Ζάμπορδας, ἐνθα καὶ ἡ σκήτη τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος³ (1491-1549). «Ἐνας κυνηγὸς μέσα σὶὸν κάμπο, ἄκουσε ἓνα ζαγαράκι κρῖτσι - κρῖτσι. Ἐπῆγε καὶ βρῆκε μιά εἰκόνα καὶ ἔτσι ἔφτιαξε αὐτὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶχε κάτω στὸ χῶμα νὰ κατεβαίνει κανεὶς ἐξ σκαλιά» (χειρ., σ. 146). Ἡ ἐν λόγῳ Μονή, προσιτὴ παλαιότερον διὰ στενωποῦ, κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὁχθὴν τοῦ Ἀλιάκμονος Ν.Δ. ἀποκρήμνου κλιτύος τοῦ Καλλιστράτου ὄρους,⁴ νοτίως τῆς πόλεως

¹ Πρβλ. Δημ. Δουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 212-213 ἐνθα σχετικὴ περὶ τοῦ «πάλιουρα» παράδοσις.

² Βλ. Δημ. Πετροπούλου, Τοῦ δένδρου ἡ ψυχὴ, περιοδ. Πάν, τευχ. 234-235 (1954), σ. 30-31. Εἰς Κύπρον ἱερὰ δένδρα δρυῶν εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν βορείαν πλευράν τοῦ ὄρους Τρόδος, τόπον προσκυνήματος διὰ τοὺς χριστιανούς». (βλ. περιοδ. Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Β' (1924), σ. 88. Ἐπίσης πρβλ. Κυπρ. Χρονικά, ἔτ. ΙΑ' (1935), σ. 280).

³ Βλ. Γ. Οἰκονόμου, Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 118-121. Γ. Θ. Αντριτζῆ, Ὁ ὁσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, σ. 1-16 καὶ Διονυσίου Σεργίου καὶ Κοζάνης, Ὁ ὁσιος Νικάνωρ, ἐφημ. Κοζάνης «Ἐθνος», 6 Αὐγ. 1961.

⁴ Βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της, Ἀθήναι [1951], σ. 73.

Κοζάνης. Ἐγγὺς τῆς Μονῆς εὐρίσκεται ἡ σκήτη¹ τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, κειμένη ἐν μέσῳ ἀποτόμου κρημνοῦ. Σχετικὴ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην εἶναι καὶ ἡ κατωτέρω παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς. «Ὅταν κτίζαν τὸ ἀσκηταριὸ τοῦ Ἁγίου Νικάνωρα ἔδειξε θαῦμα. Τὸ μάρμαρο [βράχος] εἶναι κοφτὸ καὶ ἀπὸ κάτω τὸ ποτάμι. Φοβότανε δὲ μαστορας ν' ἀνέβη ἐπάνω. Τότε τὸν μαστορα τὸν ἔσπρωξε δ' Ἁγιος Νικάνωρας καὶ ἔπεσε στὸ ποτάμι καὶ ἐστάθηκε ὁρθος» (χειρ., σ. 154). Εἰς τὴν Μονὴν ταύτην, ἀφιερωμένην εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος (6ην Αὐγ.), φυλάσσεται ἡ κάρα τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, τὴν ὁποίαν πολλάκις οἱ περιοικοῦντες «τὴν βγάζουν» (ἐνν. εἰς λιτανεῖαν) εἰς κρισίμους στιγμὰς, ὡς εἰς ἀσθενείας, ἰδίᾳ ἐπιδημικὰς². Ὁ ὅσιος Νικάνωρ, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη θὰ εἶχεν ὑπερβῇ τὰ ὄρια τῆς περιφερείας ταύτης, συνεδέθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ὅσιον Διονύσιον, ἰδρυτὴν τῆς ὁμωνύμου μονῆς εἰς τὸν Ὀλύμπον³. Οὕτω κατὰ τὴν λαϊκὴν διήγησιν: «Ὁ Ἁγιος Διονύσιος ποὺ ἔφυγε καὶ ἐχώρισε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικάνωρα ἔπιασε μιὰ ἀρκούδα ἄγρια καὶ τῆς ἔβαλε σαμάρι καὶ ἐκουβάλησε τὰ πόδια ὅλες καὶ ἔκαμε τὸ μοναστήρι του στὸν Ὀλύμπο. Τὴν ἔπιασε γιατί εἶχε ἀνάγκη δόγαμη. Μετά, διὰ νὰ κἀναν τὴν σκεπή, πῆραν οἱ μαστόροι νὰ βάλουν ἐπάνω τὶς γριδιές καὶ ἦταν κοντά, δηλαδὴ δὲν ἔφθαναν στὰ μέτρα. Μετὰ τοὺς εἶπε δὲ Ἁγιος καὶ ἔπιασαν τὶς τράβηξαν καὶ ἐμεγάλωσαν καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ στέγη. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸ χωριὸ μας καὶ φαίνονται ἔτσι οἱ γριδιές σὰν νὰ πάρης ἕνα λάσπη καὶ νὰ τὸ τεντώσης» (χειρ., σ. 155 - 156).

Οἱ ὅσιοι οὗτοι, Νικάνωρ καὶ Διονύσιος, εὐρισκόμενοι οὕτως εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν, συνετέλεσαν⁴ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου τῶν κατοίκων ὡς πραγματικοὶ ἐθναπόστολοι καὶ πρόδρομοι τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ⁵ (18ος αἰὼν) (χειρ., σ. 186), διδάξαντες κατ' ἀρχὰς καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν καὶ ἰδρύναντες περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των τὰ ἀναφερθέντα ἀσκηταριά.

Ἀξιόλογοι εἶναι ἐνταῦθα ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ αἱ λατρευτικαὶ τιμαὶ πρὸς τοὺς: Ἁγιον Χαράλαμπον (10 Φεβρ.), Ἁγιον Τρύφωνα (1 Φεβρ.) Ἁγιον Μηνᾶν, Ἁγιον Γεώργιον (23 Ἀπριλ.), Ἁγιον Κωνσταντῖνον, Ἁγιον

¹ Βλ. Ν. Π. Δελιαλῆ, Ἡ διαθήκη τοῦ ὁσίου Νικάνωρος τοῦ Θεσσαλονικέως, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 418 (σημειώσεις).

² Ὁ Ἁγιος Νικάνωρ θεραπεύει τὰ ζῶα βλ. Λουῖζας Σινδίκας - Λαούρδα, Μία εἰκόνα τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 427-428.

³ Βλ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, ἐνθ. ἀν., σ. 81 καὶ Γενναδίου μητροπ. Θεσσαλονίκης, Ἡ ἱερὰ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1917, σ. 44.

⁴ Βλ. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Β', Θεσσαλονίκη 1964, σ. 197-200.

⁵ Περὶ τούτου βλ. σχετικὰς παραδόσεις χειρόγρ. ἀρ. 3027, σελ. 238-239 καὶ 383.

Ἰαθανάσιον, Ἰαγιον Δημήτριον (χειρ., σ. 210) ὡς προστάτας τῶν κατοίκων καὶ τῶν ζώων των ἀπὸ ἀσθενείας. Τοσαύτη δ' εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν θαυματουργὸν πρὸς Ἰασιν δύναμιν αὐτῶν, ὥστε παραμελοῦντες ἐν ἀσθενείαις τὴν προσφυγὴν εἰς ἱατρούς, φέρουν τοὺς πάσχοντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι ἑνὸς τῶν ἁγίων τούτων, οἵτινες διαμένουν ἐνταῦθα (ἐγκοιμήσεις)¹ καθ' ὅλην τὴν νύκτα πρὸς θεραπείαν (χειρ., σ. 122).

ἸΟ Ἰαγιος Τρύφων τιμᾶται ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς προστάτης τῶν ἀμπέλων, αἱ ὁποῖαι καὶ ραντίζονται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ του δι' ἁγιασμοῦ (χειρ., σ. 46, 165-166 καὶ 209). ἸΟ Ἰαγιος Μηνᾶς τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὸν λύκον ὡς καὶ ὁ Ἰαγιος Μάμας² (χειρ., σ. 35), οἱ δ' Ἰαγιοι Νικάνωρ καὶ Δημήτριος εἶναι προστάται τῶν ἵππων (χειρ., σ. 63).

ἸΗ ἑορτὴ τοῦ Ἰαγίου Γεωργίου ἑορτάζεται καὶ ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν ποιμένων³. Οὗτοι σμίγουν τὴν ἡμέραν ταύτην τὰ ποιμνία των, ἀφοῦ διανείμουν δωρεὰν γάλα καὶ κρέας εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους, τελούμενης εἴτα λαμπρᾶς πανηγύρεως μὲ κοινήν συνεστίασιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ὅπου ψήνονται ἄμνοι, θυσιάζεται δὲ καὶ ὁ καλύτερος κριὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰαγίου καὶ διὰ λογαριασμόν τῆς Ἰεκκλησίας (χειρ., σ. 346-347). Καὶ ἡ συνεστίασις λαμβάνει χώραν καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἰαγίας Παροικεύης (26 Ἰουλ.) (χειρ., σ. 206).

Τὸ ψυχροσάββατον τῆς Πεντηκοστῆς πιστεύεται ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς τάφους⁴ (χειρ., σ. 223-224). «Τῆς Πεντηκοστῆς Ἰγονατίζαμε στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ μποῦνε οἱ ψυχὲς σιτους τάφους. Τὴν Πεντηκοστὴ κάνουν ὅλοι ὑποχρεωτικὰ γαλατόπιτες καὶ τὶς πᾶνε στὴν ἐκκλησία στολισμένες μὲ λουλούδια καὶ κεράσια. Μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, βγαίνουν ἔξω καὶ μοιράζουν κομμάτια ἀπὸ πίτες» (χειρ., σ. 73-74).

ἸΟ πολλαχοῦ τελούμενος ἀγερομὸς τὴν πρώτην Μαρτίου ὑπὸ τῶν παίδων, φερόντων ὁμοίωμα χελιδνός, ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὸ χωρίον Ἀϊανή. Τὰ

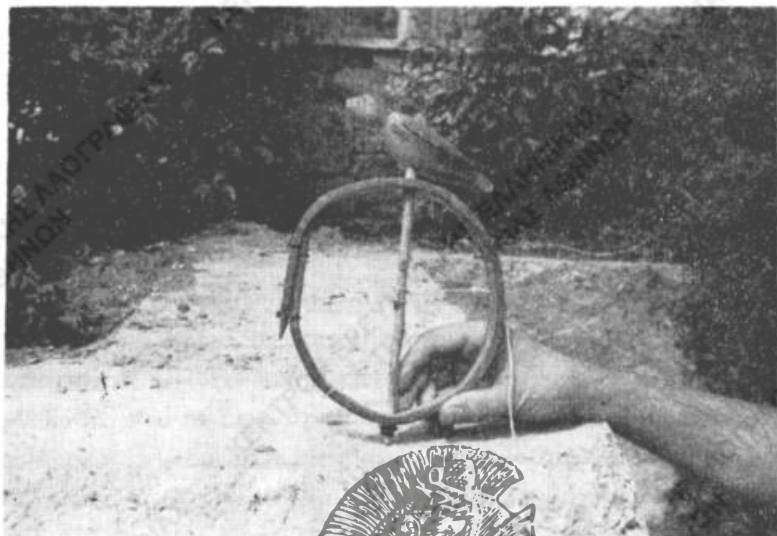
¹ ἸΗ συνήθεια αὕτη συνεχίζεται ἐκ τῆς ἸΑρχαιότητος, ὅτε αἱ ἐγκοιμήσεις ἐγίνοντο εἰς ἸΑσκληπιεῖα. Βλ. εἰς Handw. d. deutschen Abergl., IV (1931/32) σ. 694-95 ἐν ἀρθρ. in-cubation, καὶ B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen und das hell. Altertum, I (1871) σ. 176.

² Περὶ τοῦ Ἰαγίου σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. ἸΑννης Μαραβᾶ Χατζηνικολάου, ἸΟ Ἰαγιος Μάμας, ἸΑθῆναι 1953, σ. 11 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. 2 (1929), σ. 209-213.

³ Βλ. γενικώτερον G. K. Spyridakis, Saint Georges dans la vie populaire. Hell. Contemp., 6ème année (1952), Athènes 1952, σ. 18.

⁴ Βλ. γενικώτερον Ν. Γ. Πολίτην, εἰς περ. ἸΑνατολ. ἸΕπιθεώρησις, ἔτ. Α (1873), φύλλ. Ε', σ. 97-101.

παιδιά συνηθίζουν ἐκεῖ νὰ κατασκευάζουν ξύλινον ὁμοίωμα (βλ. εἰκ. 2) τῆς χελιδόνας, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ στολίσουν μὲ ἄνθη, φέρουν εἰς χεῖρας καὶ περιέρχονται

Εἰκ. 2. Τὸ ξύλινον ὁμοίωμα τῆς χελιδόνας (Αἰανή)¹.

τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου κατ' ὁμάδας ἀδοντὰ τὸ τραγούδι, ὡς κατωτέρω, καὶ λαμβάνοντα διάφορα δῶρα, ἥτοι αὐγά, χοῦματα (Χειρ., σ. 265), τὰ ὁποῖα κατόπιν διανέμουν μεταξύ των.

*Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπὸ τῆ Μαύρῃ θάλασσᾳ.*

Θάλασσα ἐπέρασε·

Πύργον ἐθεμέλιωσε·

ἔκατσε καὶ λάλησε :

Μωρὸ καλὴ νοικοκυρά !

σέβα, ἔβγα στὸ κελλάρι·

φέρε αὐγὰ σαρακοσιὰ,

καὶ σκοινιά πεντηκοσιὰ,

νὰ δέσουμε τὸν Μάρτη μας,

τὸν τοιλιπουρδάκη μας.

Μέσα ἥλιος καὶ χαρά,

ἔξω φύλλοι καὶ ποντικοί.

Σὲ χαρά, καλὴ ᾿μέρα σας

καὶ χρόνια πολλὰ. (Χειρ., σ. 174, πρβλ. καὶ ἐν σ. 37).

¹ Πρβλ. περιγραφὴν ὁμοίας κατασκευῆς τῆς χελιδόνας ἐν Πανδῶρα, 11 (1860) σ. 450.

Τὸ ἄσμα τοῦτο, ὥς γνωστόν, συνεχίζεται ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος (Ἀθῆν. Η, 60), ἀπαντᾷται δὲ σήμερον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἐκ τῶν ἐθίμων κατὰ τὸν γάμον σημειοῦμεν τὸ περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ γαμβροῦ καταβολῆς εἰς τὴν πενθερὰν πρὸ τῆς στέψεως του μετὰ τῆς κόρης, ἣν ἐπέλεξεν ὁ πατήρ του διὰ σύζυγόν του, χρηματικοῦ ποσοῦ (χειρ., σ. 11). Ἡ νύμφη, ἡ ὁποία ἐλαμβάνετο ἄνευ προικός, ἔπρεπε νὰ εἶναι παρθένος. Τοῦτο ἀγγέλλει ὁ γαμβρὸς διὰ τοῦ κάτωθι τρόπου εἰς τὸ χωρίον Αἰανή. «Κάποιος ἀπὸ τὸ χωριὸ μας πῆγε στὸ Χτένι καὶ πῆρε τὴ νύμφη. Δὲν τὴ βρῆκε ἐν τάξει. Τὴν ἄλλη Κυριακὴ πὺν πῆγαν στὰ πισιτόρφια, προτοῦ πᾶνε στὰ πισιτόρφια, ὅλη τὴ βδομάδα ὁ γαμπρὸς πῆρε ἓνα ποτήρι καὶ κάθε μέρα τὸ τρύπαγε μὲ τὸ μαχαίρι στὸ μπάτιο. Τὴν Κυριακὴ πῆγαν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ στῆς νύμφης τὸ σπῖνι τὰ πισιτόρφια μαζὶ μὲ τὰ μπρατίμια. Ὅταν βάλαν τὰ ποτήρια πάνω στὸ τραπέζι νὰ φάῃ ὁ γαμπρὸς, ὁ γαμπρὸς ἔβγαλε τὸ τρύπιο ποτήρι, πὺν εἶχε μαζὶ του κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χωρὶς νὰ τὸν ᾔδῃ κανένα ἄλλο μάτι. Τὸ ἔβαλε μπροστά του στὸ τραπέζι γιὰ δικό του ποτήρι. Ἀφοῦ φάγανε, βάζανε κρασί στὰ ποτήρια. Στὸ ποτήρι τοῦ γαμπροῦ τὸ ποτήρι βάζουν κρασί καὶ ἔφενγε ἀπὸ τὸν πάτο. Τότε λένε τὸν γαμπρὸν: «τὸ ποτήρι τρύπιο εἶναι»; Μετὰ λέει ὁ γαμπρὸς: «μήπως αὐτὴ, πὺν μὴν διόσας, ἦταν καλὰ; καὶ αὐτὴ τρύπια ἦταν» καὶ τοῦ δώσανε ἀντάλλαγμα ἔτσι τῆς κρασίος τῆς νύμφης» (χειρ., σ. 212, 213, 214).

Αἱ παραδόσεις περὶ Μοιρῶν ἀπαντῶνται καὶ ἐνταῦθα μὲ πλατεῖαν διάδοσιν (χειρ., σ. 246, 247, 295). Πιστεύεται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἔρχονται τὴν τρίτην νύκτα εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ νεογεννήτου διὰ νὰ καθορίσουν τὸ μέλλον του εἰς τὴν ζωὴν. «Στὶς τρεῖς ἡμέρες πῆγαν οἱ Μοῖρες. Στὸ τζάκι ἔκαιγε τὸ κούτσουρο. Οἱ Μοῖρες εἶπαν, «ὅταν αὐτὸ τὸ κούτσουρο καῖ, θὰ πεθάνῃ αὐτὸ τὸ παιδί». Τότε ἡ μάνα, πὺν ἔᾤκουσε, σηκώθηκε, τὸ πῆρε τὸ κούτσουρο καὶ τὸ φύλαξε στὸ σεντούκι. Πέθανε ὅμως ἡ μάνα σὲ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ στὴ γυναῖκα τοῦ παιδιοῦ τῆς, πὺν εἶχε τώρα παντρεφτῆ, δὲν εἶπε τίποτα. Ἡ νύμφη τὸ βρῆκε στὸ σεντούκι, τὸ ἔβαλε στὴ φωτιά καὶ πέθανε ἀμέσως ὁ ἄντρας τῆς» (χειρ., σ. 26-27). Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παραλλαγῆς τοῦ ἀρχαίου μύθου τοῦ Μελεάγρου, ἐπιβιώσαντος διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ ἀλλαχοῦ².

Περὶ τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον πιστεύεται ὅτι ὁδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος «αἱ ψυχαὶ πηγαίνουν στὰ τέσ-

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἑκθέσεις Λαογραφικῆς Ἑρεῦνης εἰς τὸν νομὸν Πέλλης (Μακεδονίας) (29 Ἰουν. - 18 Ἰουλ. 1961). Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Π' - ΙΔ' (1960-61), Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 377, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Βλ. Ἰω. Θ. Κακρυδῆ, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελεάγρου, Λαογρ. 10 (1929/32) σ. 487 ἐξ., 579 ἐξ.

σερα θρια, δηλαδή Ἀνατολή, Δύση, Βόρειο καὶ Νοτιὰ» (χειρ., σ. 224) ἢ κατ' ἄλλην δοξασίαν, ἐξ ἐπιδράσεως ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῶν πράξεών των. «Υπάρχει ζυγαριὰ στὴ μέση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἐκεῖ ζυγίζονται οἱ ψυχές. Τὴν ζυγαριὰ κρατᾷ ὁ Μιχαὴλ καὶ αὐτὸς παίρνει τὶς ψυχές. Κάθε ψυχὴ ποὺ εἶναι ἁμαρτωλὴ, φαίνεται στὸ καντάρι» (χειρ., σ. 218-219).

Σχετικὸν πρὸς τὴν πίστιν ταύτην εἶναι καὶ τὸ καταγραφὲν δίστιχον (χειρ. σ. 218):

«Ἐκεῖ ζυγίζουσιν¹ τὶς ἔμορφες καὶ αὐτὰς τὶς μαυρομάτες
ζυγίζουσιν καὶ ἓνα ἔμορφο καὶ ἓνα ροῦσο² παλληκάρει»³

Μετὰ τῆς ἠχογραφηθείσης μουσικῆς ὕλης περιλαμβάνονται καὶ 11 μοιρολόγια (βλ. χειρ., σ. 452-466), ἠχογραφηθέντα (βλ. εἰκ. 3), κατὰ τὴν ἐκτέλεσίν των

Εἰκ. 3. Γραῖαι γυναῖκες θρηνοῦσαι παρὰ τὸν τάφον.

ἐπὶ τοῦ τάφου παιδίου, προσφάτως ἀποβιώσαντος. Ἡ ἠχογράφησις αὕτη ἐγένετο χωρὶς νὰ γίνω ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν θρηνουσῶν γυναικῶν. Εἷς τινὰ ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκτελοῦνται ταῦτα ὑπὸ γυναικῶν, κατανεμημένων εἰς δύο ἡμιχόρια. Ἡ πενθοῦσα μήτηρ λέγει πρώτη τὸ μοιρολόγιον, ἀκολούθως τὸ

¹ Πρβλ. ὅμοιον καὶ ἐκ Λακωνίας: Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 420.

² Ξανθό.

³ Περὶ τῆς πίστεως ταύτης βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευτην ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950) σ. 97-98.

ἐπαναλαμβάνουν αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, ὅλαι μαζί, μὲ στηθοκοπήματα καὶ κοπετούς. Αὗται, ὡς δεικνύεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα, ἔχουν φέρει εἰς τὸ μνῆμα διάφορα φαγώσιμα (πίτταν, λαγγῖτες, φροῦτα), τὰ ὅποια μετὰ τὸ πέρας τοῦ μοιρολογίου διανέμουν μεταξύ των.

Πλὴν τῶν ἐν λόγῳ μοιρολογίων κατεγράφησαν ἔτι καὶ 98 δημώδη ᾄσματα (ἀκριτικά, ἐργατικά, θρησκευτικά, ἱστορικά, τῆς ξενιτειᾶς¹ κ. ἄ.), τὰ ὅποια ᾄδονται καὶ σήμερον, ὡς χορευτικά καὶ ἐπιτραπέζια εἰς διαφόρους περιστάσεις. Ἐκ τῶν ᾠσμάτων τούτων² πολλὰ ἀναφέρονται εἰς κλέφτας καὶ ἀρματολούς, ὡς εἰς τὸν Κατσαντώνην (χειρ., σ. 358, 426), τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδροῦτσον (χειρ., σ. 382 - 383), τὸν Σπανὸν Βαγγέλην (χειρ., σ. 383-384), τὸν Θανάση-Μπουκουβάνον, τὸν Δημό-Μπουκουβάνον³, τὸν Ναούμη Καημακάκην τῆς Φλωρίνης, τὸν Ντελῆ-Δῆμον⁴ κ.ἄ.

R É S U M É

**Rapport de la mission folklorique dans quelques villages
du département de Kozani (Macédoine Occidentale)
du 9 août au 9 sept. 1965**

par Ang. N. Deltérés.

L'auteur publie les résultats de sa mission folklorique aux villages : Aiani, Krókos, Kàto Kómi, Kaissária, Miléa et Kténion du département de Kozani dans la Macédoine Occidentale

Ce matériel a été noté dans un manuscrit de 526 pages in 8°. Il a obtenu en outre et 98 enregistrements de musique populaire et autres sur des bandes de magnétophone.

Après un bref exposé sur la conformation morphologique du lieu et

¹ Πρβλ. Μακεδ. Ἡμερολ. ἔτ. Δ' (1921), σ. 231. ᾠσματα ξενιτειᾶς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, ἐνθα δημοσιεύεται ᾠσμα, παραλλαγή τοῦ ὁποίου κατεγράφη (βλ. χειρ., σ. 185-186). Ἄδεται καὶ σήμερον κατὰ τὴν 1ην Μαΐου. Ἔτι ἐκ τῆς περιοχῆς Χασίων: Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικά Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 119.

² Πρβλ. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, ἐνθ. ἀν., σ. 23 καὶ Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἐνθ. ἀν., σ. 113 - 115.

³ Ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τῶν Ἀλβανικῶν ὀρδῶν, αἱ ὅποια ἐληλάτουν τὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴν περιοχὴν τῶν Ἀγρᾶφων.

⁴ Ἀρματολὸς καὶ κλέφτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κούρτ Πασᾶ (1740-1784).

des éléments de la vie économique de la région en question, l'auteur commente les légendes collectionnées et plus spécialement, celles qui se rapportent à des faits historiques, à des anciens rites et châteaux-forts; sur la prise de Constantinople par les turcs (1453), sur la construction de l'Église de Ste Sophie à Constantinople et les faits merveilleux qui se sont produits; de la découverte de la Sainte Croix par Ste Hellène, mère de l'Empereur Constantin le Grand; et sur Alexandre le Grand (pp. 249-250). Cette dernière légende à ce qu'il paraît a été répandue au peuple, dans une époque plus récente, du roman de Pseudo-Calisthènes.

D'autres légendes se rapportent à des fées (Néraiðes), à des phanômes, des places (p. 250-253) et des arbres hantés, qui sont dangereux à ceux qui ssaient de les abattre.

Parmi les récits sur l'édification d'églises, il examine celui du couvent de Zavorda, situé sur une place abrupte du mont Kallistràtis au rivage gauche du fleuve Haliàkmon, au sud de la ville de Kozani (pp. 253-254). Dans ce couvent est gardé le crâne du Saint Nicanor. Sur ce Saint qui a vécu aux temps de la domination turque circulent plusieurs légendes concernant sa collaboration avec St. Denis auquel le couvent se trouve près du mont Olympe. Ces deux Saints qui avaient entre eux une communion spirituelle ont contribué beaucoup à maintenir dans cette province le zèle religieux des habitants, comme des véritables apôtres de la nation en précurseurs du Cosmas l'Aitolos qui a agi dans le même but quelques temps après, dans cette même région.

L'auteur remarque que la foi populaire dans ce lieu ainsi que les manifestations relatives du culte sont semblables à celles des autres départements de la Grèce, comme, p.ex. la célébration de Pâques, le culte de St. Tryphon, protecteur de la vigne, de Ste Barbara, protectrice du peuple contre la petite vérole, de St. Nicànor, protecteur des habitants et de leurs animaux contre les maladies etc.

Au village d'Aiani, on rencontre la coutume du 1er mars où un groupe d'enfants, tenant une hirondelle en bois qui se roule sur son axe, va de maison en maison en chantant le retour de l'hirondelle, qui annonce le printemps (pp. 255-256). Il s'agit d'une coutume provenant de l'antiquité, mentionnée par Athénaïos (H,60).

Parmi les croyances populaires, il mentionne celles qui sont relatives à la naissance, au mariage et à la mort; de la première il note la croyance

que les fées fixent le destin du nouveau né la troisième nuit de sa naissance et de la mort, la coutume de dire des lamentations funèbres (thrènes) sur la tombe du mort, par les proches parents.

L'auteur a pu enregistrer sur des bandes de magnétophone 11 mirrologues, pendant que de vieilles femmes les disaient sur la recente tombe d'un garçon (phot. no 3 en p. 258).

ΣΤ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΟΝ
ΑΠΟ 5 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΕΩΣ 3 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1965

ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς τὴν νήσον Ζακύνθον ἀπὸ τῆς 5 Αὐγούστου μέχρι 3 Σεπτεμβρίου 1965, ἐργασθεὶς, πλὴν τῆς πρωτευούσης, εἰς τὰ χωρία: Κερί, Λιθακιά, Παντοκράτωρ, Μουζάκι, Μαχαιριάς, Μπαγιάτο, Ἁγ. Λέοντα, Ἐξωχώρα, Μαρῖες καὶ Ἄνω καὶ Μέρες Βολίμες, ἐπέτυχον τὴν ἡχογράφησιν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 320 μελωδιῶν ἀστικῆς λαϊκῆς μουσικῆς, δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Εἰς τὴν μουσικὴν ὕλην ταύτην ἡ ὁποία κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον ὑπ' ἀρ. εἰσαγ. 12.851-13.169 (ἀρ. ταιν. 938-973), τὰ δὲ κείμενα εἰς χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 2958 περιλαμβάνονται: μοιρολόγια, νανουρίσματα, τραγούδια τοῦ γάμου, ἐρωτικά, παραλογαί, ἀκριτικά, στιχάκια (λιανοτράγουδα) κ.ἄ. Κλέφτικα καθὼς καὶ τὰ καλούμενα τραγούδια τῆς τάβλας εἰς ἐλευθερον ρυθμὸν δὲν ἀπαντῶνται ἐνταῦθα, ὡς ἐπίσης καὶ μελωδαὶ εἰς χρωματικούς τρόπους. Ἀπασαὶ αἱ ἡχογραφηθεῖσαι μελωδαὶ ἀνήκουν εἰς διατονικὰς κλίμακας καὶ εἰς κανονικοὺς ρυθμούς.

Εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις, ἐπειδὴ ὁ χορὸς συνεχίζεται εἰς περισσότερον χρόνον ἀπὸ τὸν τῆς ἐκτελέσεως ἑνὸς ᾠσματος, οἱ τραγουδισταὶ ᾄδουν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοῦτο δύο ἢ τρία ἄνευ διακοπῆς· τὰ οὕτως ᾄδόμενα τραγούδια ἔχουν συνήθως ὁμοιότητά τινα εἰς τὰ θέματά των. Ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης τὰ ἐν λόγῳ ᾠσματα ἤρχισαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ θεωροῦνται ὡς ἓνα τραγούδι. Οὕτως ἡ Σούλα Γιαννουλὴ ἐκ τοῦ χωρίου Ἄνω Βολίμες ἐτραγούδησεν ὡς ἓν ᾠσμα τὰ τραγούδια α) τῆς Ζερβοπούλας καὶ β) Ἐνας κοντός, κοντούτσικος¹, ἐπιμένουσα ὅτι ἐπρό-

¹ Ἀριθ. εἰσ. μουσ. 13.033